فصلنامه علمی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره پنجاه و سوم، زمستان ۱۴۰۴- صفحات ۱۶۸-۱۴۱

تحلیل انتقادی ارزیابی ارائه شده از سطح مقاومت اقتصاد ایران در آیینه‌ی شاخص‌های جهانی

نوع مقاله: پژوهشی

ساجد صمدی قربانی[۱]
امیر غلامی[۲]
عادل پیغامی[۳]
محمدجواد توکلی[۴]

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۹/۲۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۸

چکیده

طی سال‌های اخیر مطالعات گوناگونی با کمی‌سازی مفاهیمی نظیر تاب‌آوری اقتصادی، انعطاف‌پذیری اقتصادی، ضدشکنندگی اقتصادی و... به پیشنهاد شاخص‌هایی برای ارزیابی سطح مقاومت اقتصادی در جوامع پرداخته‌اند و بر مبنای شاخص‌های پیشنهادی خود اقدام به رتبه‌بندی کشورهای مختلف از جمله جمهوری اسلامی ایران نموده‌اند. نوشتار پیش‌رو با تحلیل انتقادی ابعاد، مؤلفه‌ها و نماگرهای به کار رفته در دو مورد از این شاخص‌ها که توسط «شبکه ایالات کوچک برای توسعه اقتصادی» و «شرکت بیمه FM Global » طراحی شده‌اند تلاش نموده است نشان دهد که شاخص‌های مذکور تا چه اندازه‌ای می‌توانند تصویر درستی از سطح مقاومت اقتصادی ایران به نمایش بگذارند. برای این منظور در این مقاله با بهره‌مندی از روش تحقیق اسنادی، گزارشات منتشر شده بر مبنای دو شاخصی که اشاره شد مورد بررسی قرار گرفته و پس از معرفی اجزاء تشکیل دهنده‌ی آنها و مرور ارزیابی ارائه شده در این گزارشات از اقتصاد ایران و چند کشور دیگر، ضمن تحلیل انتقادی نماگرهای به کار رفته در طراحی این شاخص‌ها نشان داده شده که با توجه به تمایزات عمده‌ای که اجزاء و مدل مفهومی تشکیل دهنده‌ی این شاخص‌ها از حیث «خاستگاه»، «مؤلفه‌های ایدئولوژیک به کار رفته در آنها» و «جامعیت یا شمول» با مفهوم اقتصاد مقاومتی دارند، نمی‌توانند نمای درستی از سطح مقاومت اقتصاد ایران به نمایش بگذارند و در نتیجه برای اینکه بتوانیم روند مقاوم شدن اقتصاد کشور را مورد مطالعه قرار بدهیم باید به طراحی

۱ دانشجوی دکتری علوم اقتصادی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال sinsadkd@gmail.com
۲ استادیار گروه اقتصاد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال (نویسنده مسئول) gholami.amir.ac@gmail.com
۳ دانشیار دانشکده معارف اسلامی و اقتصاد، دانشگاه امام صادق (ع) paighmi@isu.ac.ir
٤ دانشیار گروه اقتصاد، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) mj_tavakoli2@yahoo.com

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

شاخص‌های ترکیبی جدیدی بپردازیم که مرور تجربه جهانی موجود در این زمینه می‌تواند دستاوردهای قابل اعتنایی در این زمینه داشته باشد.

کلیدواژگان:شاخص‌های ترکیبی، سطح مقاومت اقتصادی، تاب‌آوری اقتصادی و اقتصاد مقاومتی
طبقه بندی JEL: F53, O57, E62, M41

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

مقدمه

بعد از بحران مالی ۲۰۰۸ در آمریکا و برخی از کشورهای اروپایی، مراکز مطالعات راهبردی گوناگونی به طراحی الگوها و شاخص‌هایی برای اندازه‌گیری سطح تاب‌آوری اقتصادی یا به عبارت دیگر میزان تحمل اقتصادی جوامع در مقابله با شوک‌های وارده، پرداختند. اینکه جوامع مختلف با ساختارهای اقتصادی متفاوتی که دارند تا چه میزان قادرند در برابر فشارهایی که از درون یا بیرون کشورشان به آنها وارد می شود، کمترین آسیب های پولی و مالی را دریافت نمایند، از جمله دغدغه‌هایی به شمار می‌رود که طی سال‌های اخیر سیاستگذاران اقتصادی هر کدام از این مراکز را وادار نمود تا با بهره‌گیری از مدل مفهومی مورد نظر خود به طراحی شاخص‌های ترکیبی جدیدی بپردازند که به نوعی با کمی‌سازی مفاهیمی نظیر تاب‌آوری اقتصادی، انعطاف‌پذیری اقتصادی، ضدشکنندگی اقتصادی و... در حقیقت در صدد ارزیابی سطح مقاومت اقتصادی کشورها و رتبه‌بندی آنها بر همین مبنا هستند. شاخص‌هایی نظیر «شاخص پیشنهادی شبکه ایالات کوچک برای توسعه اقتصادی» که در سال ۲۰۰۳ توسط بری‌گیگلو و همکارانش برای ارزیابی سطح تاب‌آوری و آسیب‌پذیری اقتصادی جوامع طراحی شده است یا «شاخص پیشنهادی بانک توسعه آسیایی» که در سال ۲۰۱۰ توسط جک بورمن و همکارانش به منظور اندازه‌گیری سطح تاب‌آوری اقتصادی ۷۱ کشور (که عمدتاً اعضای این بانک می‌باشند) طراحی شده است یا «شاخص پیشنهادی شرکت بیمه FM Global» که در سال ۲۰۱۵ توسط مؤسسه‌ای به نام آکسفورد متریکا با هدف ارزیابی سطح تاب‌آوری اقتصادی کشورهای مختلف طراحی شده است یا «شاخص پیشنهادی سازمان همکاری و توسعه اقتصادی» که در سال ۲۰۱۵ توسط OECD برای ارزیابی سطح آسیب‌پذیری و شکنندگی کشورهای عضو این سازمان طراحی شده است یا الگوهایی نظیر الگوی پیشنهادی مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۱۳)، الگوی پیشنهادی آژانس توسعه بین‌المللی ایالات متحده (۲۰۱۶) و... نمونه‌هایی از این دست اقدامات به شمار می‌روند. مطابق آنچه گفته شد، برای اینکه ببینیم شاخص‌های مورد بحث تا چه میزان از قدرت روایی لازم برای ارزیابی توفیقات اجرایی اقتصاد مقاومتی در کشور ما برخوردار هستند بایستی به این سوال اصلی پاسخ دهیم که منطق پشتیبان و اجزاء تشکیل دهنده‌ی این شاخص‌ها تا چه اندازه با مؤلفه‌ها و ریز موضوعات مطرح شده در الگوی اقتصاد مقاومتی انطباق و یا هماهنگی دارد؟ برای دستیابی به پاسخ این سوال اصلی باید به این سوالات فرعی بپردازیم که اولاً شاخص‌های مذکور با چه اهدافی طراحی و تدوین شده‌اند و خاستگاه آنها کدام مسائل است؟ ثانیاً ابعاد، مؤلفه‌ها و نماگرهای تشکیل دهنده‌ی آنها چیست؟ ثالثاً مجوعه‌ی این نماگرها تا چه میزان تصویر درستی از آنچه در نظریه اقتصاد مقاومتی مورد نظر است، ارائه می‌نمایند؟

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

به همین منظور در ادامه از میان الگوها و شاخص‌های موجود در زمینه‌ی اندازه‌گیری تاب‌آوری و آسیب‌پذیری اقتصادی جوامع، با تمرکز بر دو شاخص طراحی شده توسط «شبکه ایالات کوچک برای توسعه اقتصادی» و «شرکت بیمه FM Global» که در مطالعات خود به ارزیابی سطح مقاومت اقتصادی در همه کشورهای جهان از جمله جمهوری اسلامی ایران پرداخته‌اند، با استفاده از روش پژوهش اسنادی به بررسی گزارشات منتشر شده بر اساس دو شاخص مذکور می‌پردازیم و پس از آنکه به معرفی اجمالی ابعاد و مؤلفه‌های به کار رفته در طراحی هر یک از این شاخص‌ها پرداختیم، با تحلیل انتقادی نماگرهای تشکیل‌دهنده‌ی آنها کارآمدی هر کدام از این الگوها را در ارزیابی سطح مقاومت اقتصادی جمهوری اسلامی ایران مورد مداقّه قرار خواهیم داد.

۱-ضرورت و اهمیت موضوع

همانگونه که گفته شد این قبیل شاخص‌ها وظیفه دارند با استفاده از سنجه‌هایی که در طراحی‌شان به کار رفته است سطح مقاومت اقتصادی کشورهای مختلف را مورد بررسی قرار داده و آنها را از حیث توان مقابله با شوک‌های داخلی و خارجی رتبه‌بندی نمایند. آنچه مطالعه ابعاد و مؤلفه‌های تشکیل دهنده‌ی این شاخص‌ها را حائز اهمیت می‌نماید این است که بدانیم شاخص‌های مذکور تا چه اندازه می‌توانند تصویر درستی از سطح مقاومت اقتصادی جوامع و به طور خاص سطح مقاومت اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در برابر شوک‌های خارجی (به ویژه تحریم‌های وضع شده توسط ایالات متحده آمریکا) ارائه کنند؟ این همان سوال مهمی است که نوشتار پیش‌رو درصدد پاسخگویی به آن می‌باشد. آنچه سبب می‌شود پرداختن به پاسخ سوال بالا از اهمیت بیشتری برخوردار باشد این است که با مراجعه به نتایج حاصل از ارزیابی کشورهای مختلف ملاحظه می‌گردد که اقتصاد ایران از منظر برخی از این شاخص‌ها که به مطالعه‌ی وضعیت کشور ما پرداخته‌اند در زمره‌ی کم مقاومت‌ترین جوامع رتبه‌بندی شده است. اینکه اقتصاد ایران با همه‌ی ظرفیت‌های بی نظیر طبیعی، فیزیکی و نامشهودی که در اختیار دارد و علی‌رغم تحملی که طی سال‌های اخیر در برابر بی‌سابقه‌ترین تحریم‌های خارجی (مثلاً تحریم کامل بانک مرکزی) از خود نشان داده است بر اساس معیارهایی که این قبیل شاخص‌ها ارائه کردند در دسته «بدترین مورد» قرار دارد، بهانه‌ی قابل اعتنایی است که نویسندگان این سطور را برای بررسی ابعاد، مؤلفه‌ها و نماگرهای به کار رفته در طراحی شاخص‌های مورد استفاده در ارزیابی‌های اشاره شده ترقیب نمود.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

۲- پیشینه پژوهش

اکثر مطالعات بین‌المللی صورت پذیرفته در زمینه طراحی شاخص برای ارزیابی جوامع از منظر مقاومت اقتصادی یا مفاهیم شبیه به آن مثل تاب‌آوری، آسیب‌پذیری و... معطوف به معرفی چارچوب نظری و همچنین اجزاء تشکیل دهنده‌ی شاخص‌های پیشنهادی خود بوده و یا نهایتاً نتایج حاصل از مطالعه‌ی جوامع با استفاده از شاخص معرفی شده را منتشر نموده‌اند. بر این اساس مهم‌ترین نوآوری پژوهش پیش‌رو، بررسی و تحلیل انتقادی دو مورد از مهم‌ترین شاخص‌های پیشنهاد شده در دو مطالعه‌ی مجزا می‌باشد. لیکن به جهت اهمیت ذکر پیشینه‌ای برای پژوهش، چند مورد از مهم‌ترین شاخص‌های خارجی که طی سال‌های اخیر در این زمینه طراحی شده‌اند در جدول زیر منعکس گردیده است و پس از آن به ارائه‌ی تفصیلی دو شاخصی که بناست مورد تجزیه و تحلیل قرار بگیرد می‌پردازیم.

ردیف	نهاد مطالعاتی مربوطه (طراحان)	یافته‌ها و نتایج	سال پژوهش
۱	شبکه ایالات کوچک برای توسعه اقتصادی (بری‌گیگلو و همکارانش)	این شاخص بر اساس جدیدترین نسخه‌اش با بهره‌گیری از ۵ بُعد، ۹ مؤلفه و ۳۲ نماگر در بخش ارزیابی تاب‌آوری و هچنین ۵ مؤلفه اصلی در بخش آسیب‌پذیری، کشورها را متناسب با سطح تاب‌آوری و آسیب‌پذیری اقتصادی‌شان به چهار دسته‌ی «بدترین مورد »، «بهترین مورد »، «خود ساخته » و «پسر ولخرج» تقسیم می‌نماید.	۲۰۰۳
۲	بانک توسعه آسیایی (جک بورمن و همکارانش)	شاخص پیشنهادی بورمن و همکارانش از ۱۰ مؤلفه اصلی و ۴۸ نماگر تشکیل می‌شود و در هر یک از بخش‌های دهگانه‌ی مورد اشاره، به اقتصاد کشورها امتیازاتی بین ۷۵ تا ۱۲۵ می‌دهد که بر این اساس کشورها با امتیاز نزدیک به ۱۲۵ دارای تاب‌آوری بیشتر و اقتصادهایی	۲۰۱۰

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

		با امتیازات نزدیک به ۷۵ از کمترین تاب‌آوری اقتصادی برخوردار می‌باشند.	
۳	شرکت بیمه FM Global (مؤسسه آکسفورد متریکا)	شاخص پیشنهادی FM Global از ۳ بُعد و ۹ نماگر تشکیل می‌شود و خروجی نهایی گزارشات منتشره با استفاده از آن به رتبه‌بندی کشورهای مختلف بر اساس امتیازاتی که در مجموع هر سه بُعد طراحی شده برای این شاخص بدست آورده‌اند، می‌پردازد. این امتیازات بین ۰ (که نشان‌دهنده‌ی ضعیف‌ترین کشور است) و ۱۰۰ (که نشان‌دهنده‌ی تاب‌آورترین کشور است) محاسبه می‌شوند.	۲۰۱۵
۴	سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD)	شاخص ترکیبی طراحی شده توسط OECD شامل ۶ بخش در قالب دو بُعد «اقتصاد داخلی» و «اقتصاد بین المللی» می‌شود که عبارتند از: (۱) شکنندگی بخش مالی ، (۲) شکنندگی بخش غیرمالی ، (۳) شکنندگی بازار دارایی ، (۴) شکنندگی بخش عمومی ، (۵) شکنندگی بخش خارجی و (۶) سرریزهای بین‌المللی، سرایت و ریسک جهانی که به منظور بررسی سازوکار انتقال بحران از کشوری به کشور دیگر تعبیه شده است.	۲۰۱۵

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

۵	مجمع جهانی اقتصاد	در مدل مفهومی ارائه شده توسط مجمع جهانی اقتصاد برای اندازه‌گیری تاب‌آوری پنج زیر سیستم تعریف می‌شود و برای هر یک از زیر سیستم‌ها پنج مؤلفه تعیین می‌گردد.	۲۰۱۳
۶	آژانس توسعه بین‌المللی ایالات متحده	در مدل پیشنهادی آژانس توسعه بین المللی ایالات متحده برای ارزیابی تاب‌آوری در کشورهای مختلف باید سه گام برداشته شود که این گام‌ها عبارتند از: «تحلیل مفهومی»، «تحلیل عوامل» و «تحلیل تاب‌آوری».	۲۰۱۶

۱. شاخص پیشنهادی شبکه ایالات کوچک برای توسعه اقتصادی

لینو بری‌گیگلو[1] مدیر گروه اقتصاد دانشگاه مالت (کشوری در جنوب اروپا) نخستین اندیشمندی است که در اواسط دهه ۱۹۹۰ به موضوع آسیب‌پذیری اقتصادی جوامع توجه کرده و بعدها برای اندازه‌گیری سطح آن در کشورهای مختلف از ابزار شاخص‌سازی بهره بُرده است. وی برای نخستین‌بار در سال ۲۰۰۳ با کمک یکی از همکارانش در دانشگاه مالت به نام والدمار گالا[2] ضمن انتشار مقاله‌ای تحت عنوان «به‌روزرسانی و تکمیل شاخص آسیب‌پذیری اقتصادی» از ایده‌های پراکنده خود در خصوص ارزیابی سطح آسیب‌پذیری جوامع رونمایی نمود. بری گیگلو و همکارش در این مقاله علاوه بر شاخص‌سازی مفهوم آسیب‌پذیری اقتصادی با تعمیم ادبیات تاب‌آوری به حوزه مطالعات اقتصادی، به طراحی یک شاخص ترکیبی جدید می‌پردازند که جوامع را از دو منظر سطح آسیب‌پذیری اقتصادی و همچنین میزان تاب‌آوری اقتصادی‌شان مورد مطالعه و ارزیابی قرار می‌دهد. این شاخص در سال‌های بعد اصلاح، تکمیل و ارتقاء می‌یابد و نهایتاً در سال ۲۰۱۴ با انتشار یک گزارش مفصل علاوه بر اینکه به رتبه‌بندی کشورهای مختلف از منظر میزان آسیب‌پذیری و سطح تاب‌آوری اقتصادی آنها می‌پردازد؛ چارچوب مفهومی، ابعاد، مؤلفه‌ها، نماگرهای شاخص ترکیبی پیشنهادی خودش را تبیین و تشریح می‌نماید.

1 Lino Briguglio
2 Waldemar Galea

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

پیش از معرفی و بررسی شاخص پیشنهادی بری‌گیگلو بد نیست قدری پیرامون چرایی انتصاب این شاخص به «شبکه ایالات کوچک برای توسعه اقتصادی[۱]» توضیحاتی ارائه کنیم؛ چرا که به نظر می‌رسد این توضیحات می‌تواند کمک شایانی به فهم بیشتر حال و هوای طراحان و در یک کلام فلسفه طراحی آن بنماید. شاخص بری‌گیگلو از جمله شاخص‌هایی است که باید گفت در حقیقت قائم به فرد طراحی گردیده است. یعنی اگر تاریخچه طراحی و تکامل این شاخص را مرور کنیم، در نگاه اول درمی‌یابیم که خودِ بری‌گیگلو به عنوان یک اقتصاددان دغدغه‌مند بوده است که برای مطالعه سطح آسیب‌پذیری و تاب‌آوری کشورش اقدام به طراحی سنجه‌ها و معیارهایی کرده است و بنابراین طبیعتاً باید به نام خود ایشان منعکس گردد؛ اما نکته قابل تأمل این است که به نظر می‌رسد ایشان از ابتدا این شاخص را با دغدغه‌ی کمک به توسعه و پیشرفت گروهی از کشورها با چند ویژگی خاص که بعدها خود او نام آنها را «ایالات کوچک» می‌گذارد، طراحی کرده است. دغدغه‌ای که نهایتاً در سال ۲۰۰۵ منجر به تاسیس یک نهاد مطالعات راهبردی به نام «شبکه ایالات کوچک برای توسعه اقتصادی[۲]» گردید و خودِ بری‌گیگلو نیز رئیس هیأت امنای آن است. بر این اساس گرچه زمان تأسیس «شبکه ایالات کوچک برای توسعه اقتصادی» بعدتر از طراحی شاخص پیشنهادی بری‌گیگلو است، اما به نظر می‌رسد خود او نیز راضی باشد که این شاخص را به منزله یکی از اقدامات این نهاد معرفی کنیم.

این شاخص بر اساس جدیدترین نسخه‌اش مطابق آنچه در تصویر زیر به نمایش در آمده است، کشورها را متناسب با سطح تاب‌آوری و آسیب‌پذیری اقتصادی‌شان به چهار دسته‌ی «بدترین مورد»، «بهترین مورد»، «خود ساخته» و «پسر ولخرج» تقسیم می‌نماید. در تعریف هر کدام از این امتیازات آمده است که «بدترین مورد» کشورهایی هستند که آسیب‌پذیری ذاتی بالا و تاب‌آوری پایین دارند، «بهترین مورد» کشورهایی هستند که دارای آسیب‌پذیری ذاتی پایین و تاب‌آوری بالا می‌باشند، کشورهای «خود ساخته» اقتصادهایی با آسیب‌پذیری ذاتی بالا و تاب‌آوری بالا هستند و نهایتاً کشورهایی که در دسته «پسر ولخرج» قرار می‌گیرند، جوامعی با آسیب‌پذیری ذاتی پایین و تاب‌آوری پایین هستند (بری‌گیگلو؛ ۲۰۱۴، ص ۲۶).

---

۱ Small States Network for Economic Development (SSNED)

۲ شبکه ایالات کوچک برای توسعه اقتصادی طبق اساسنامه‌اش با هدف ایجاد مکانیسمی برای تشکیل ساختارهای نهادی در کشورهای کوچک، در حاشیه یکی از کنفرانس‌های بین المللی بانک جهانی در سال ۲۰۰۵ که در واشنگتن برگزار گردیده بود، تاسیس شده است. بر اساس اساسنامه این نهاد مأموریت اصلی‌اش تسهیل تبادل «بهترین شیوه‌ها» در بین کشورهای کوچک، بیشتر مطرح نمودن دغدغه‌ها و نگرانی‌های کشورهای کوچک در سیاست‌ها و برنامه‌های بین‌المللی، و همچنین پشتیبانی از چنین مواردی بیان شده است.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

همانگونه که بیان شد شاخص پیشنهادی بری‌گیگلو از دو بخش اصلی تشکیل می شود که عبارتند از: شاخص آسیب‌پذیری اقتصادی و شاخص تاب‌آوری اقتصادی؛ در این شاخص برای هر یک از بخش‌های اشاره شده ابعاد، مؤلفه‌ها و نماگرهایی را تعریف شده است که در ادامه مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

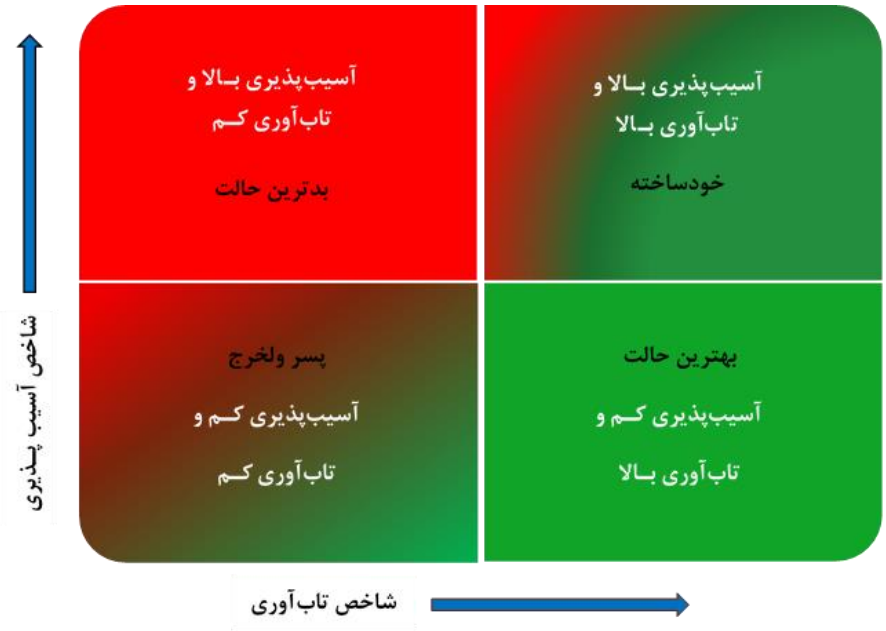

شکل ۱. دسته‌بندی جوامع به صورت طیفی بر اساس «شاخص پیشنهادی شبکه ایالات کوچک برای توسعه اقتصادی»

منبع: بری‌گیگلو؛ ۲۰۱۴، ص ۲۶

۱،۱،۱. ابعاد، مؤلفه‌ها و نماگرهای «شاخص تاب‌آوری اقتصادی» بری‌گیگلو

بری‌گیگلو و همکارانش در مقاله‌ی سال ۲۰۰۶ خود ضمن بررسی مفهوم تاب‌آوری اقتصادی، آن را قابلیت بازگشت اقتصاد ملی یا منطقه‌ای در مواجهه با یک شوک برونزا (خارجی) به حالت پیشین با همان نرخ رشد ستانده، اشتغال یا جمعیت تعریف می‌نمایند (بری‌گیگلو و همکاران؛ ۲۰۰۶). آنها توضیح می‌دهند که اقتصاد تاب‌آور اقتصادی است که اگر با یک تکانه بیرونی مواجه شد، از حالت تعادل قبلی خارج نشود و یا نسبت به تعادل قبلی حداقلِ نوسان را داشته باشد؛ این قابلیت می‌تواند در برگیرنده اجتناب از شوک (مثلاً عدم وابستگی اقتصاد منطقه‌ای به صنعتی که شوک تقاضای منفی

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

را تجربه می‌کند) یا تـاب‌آوری نسبت بـه شوک با کم‌ترین تأثیر نامطلوب (مثلاً داشتن اقتصادی که به اندازه کافی دارای تنوع است به طوری که شـوک، دارای اثـر انـدکی بـر اقتصـاد کـلان اسـت) باشد (همان؛ ۲۰۰۶).

جدول ۱. ابعاد، مؤلفه‌ها و نماگرهای جدیدترین ویرایش از «شاخص تاب آوری بری‌گیگلو» در یک نگاه

بعد	مؤلفه	نماگر	
ثبات اقتصاد کلان	بدهی دولت	کسری مالی تجعی نسبت بهGDP	
	مجموع بیکاری و تورم	مجموع نرخ بیکاری و نرخ تورم	
	بدهی خارجی	کسری حساب جاری تراز پرداخت‌ها به GDP	
انعطاف‌پذیری بازار	قانون	مقررات بازار کار	مزایای بیکاری خیلی بالا
			مقررات اخراج
			حداقل دستمزد
			کنترل دستمزها
			گسترش قراردادهای اتحادیه برای شرکت نکردن در احزاب و خدمت اجباری
		مقررات تجاری	نماگرهایی مربوط به کنترل‌های بروکراتیک فعالیت‌های تجاری
	شاخص خطر مالی	فقدان احتیاط مالی	صداقت بانکی
			مقررات مبادله اوراق بهادار
		عمق بخش مالی	اعتبار بانک به بخش خصوصی نسبت به GDP
	شاخص انعطاف‌پذیری تعدیل شده بازار	انعطاف‌پذیری بازار در بازارهای کار و کالا	
		ایمنی مالی	
	این بُعد با استفاده از داده‌های مربوط به برخی نماگرهای	صدا و پاسخگویی	
		ثبات سیاسی و عدم وجود خشونت	

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

حکومت سیاسی و نهادی	«شاخص حاکمیت جهانی (WGI)» محاسبه می‌شود.		اثربخشی دولت
			کیفیت نظارت
			حاکمیت قانون
			کنترل فساد
توسعه اجتماعی	این بُعد با استفاده از داده‌های مربوط به برخی نماگرهای «شاخص توسعه انسانی (HDI) محاسبه می‌شود.	آموزش و پرورش	متوسط سال‌های تحصیل
			سال‌های مورد انتظار برای تحصیلات
		سلامت	امید به زندگی در بدو تولد
اداره محیط زیست	این بُعد با استفاده از داده های مربوط به برخی نماگرهای «شاخص عملکرد محیطی (EPI)» محاسبه می‌شود.	سلامت محیطی که سلامت انسان را متاثر می‌کند (EH)	بار زیست محیطی بیماری
			آب (اثرات بر سلامت انسان)
			آلودگی هوا (اثرات بر سلامت انسان)
		سلامت محیطی که سلامت اکوسیستم و مدیریت منابع طبیعی را متاثر می‌کند (EV)	آلودگی هوا (اثرات اکوسیستم)
			آلودگی آب (اثرات اکوسیستم)
			تنوع زیستی و زیستگاه
			جنگل‌ها
			ماهیگیری
			کشاورزی
			تغییرات آب و هوا

منبع: بری‌گیگلو و همکاران؛ ۲۰۱۴

۱،۱،۲. ابعاد، مؤلفه‌ها و نماگرهای «شاخص آسیب‌پذیری اقتصادی» بری‌گیگلو

همانگونه که پیش‌تر نیز بیان شد بری‌گیگلو در ارزیابی مقاومت اقتصادی جوامع، کار خود را از پرداختن به مفهوم آسیب‌پذیری اقتصادی آغاز نمود. او برای قابل محاسبه نمودن سطح آسیب‌پذیری

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

اقتصادی جوامع نیز ۵ مؤلفه معرفی می‌نماید که عبارتند از: «شاخص وابستگی تجاری»، «شاخص تمرکز صادرات»، «شاخص وابستگی به واردات استراتژیک»، «شاخص در معرض بودن اقتصاد» و «شاخص استعداد فاجعه» و به غیر از شاخص در معرض بودن اقتصاد که به آن وزن ۷۵٪ می‌دهد برای سایر مؤلفه‌ها ۲۵٪ ضریب یا وزن تعیین می‌نماید. البته با توجه به اینکه بیشتر گزارشات منتشر شده با استفاده از شاخص پیشنهادی بری‌گیگلو روی بخش تاب‌آوری اقتصادی این شاخص تاکید دارند بیش از این به تبیین و تشریح مؤلفه‌های مربوط به بخش آسیب‌پذیری این شاخص نمی‌پردازیم.

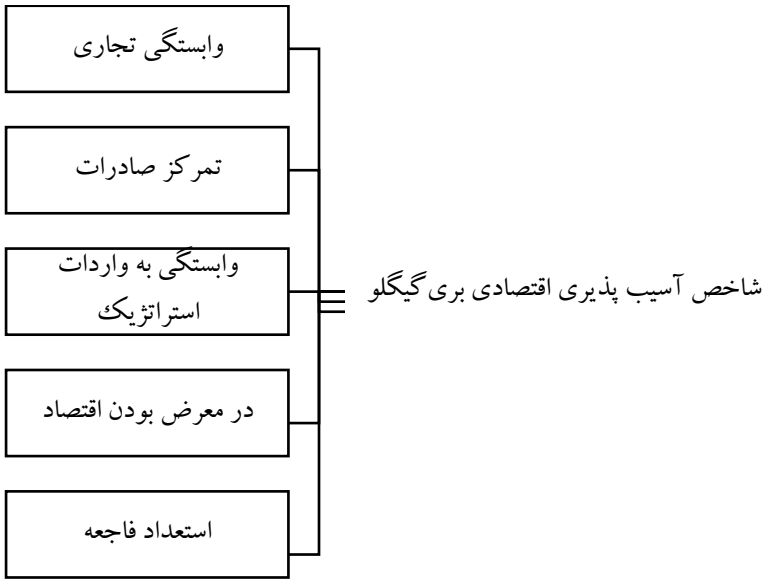

نمودار ۱. مؤلفه های پنج‌گانه شاخص آسیب‌پذیری اقتصادی بری‌گیگلو

منبع: بری‌گیگلو و همکاران؛ ۲۰۱۴، ص ۳۴

۱،۲. تحلیل و بررسی وضعیت تاب‌آوری و آسیب‌پذیری اقتصاد ایران بر مبنای شاخص بری‌گیگلو

همانگونه که در مطلع نوشتار نیز عنوان شد شاخص تاب‌آوری اقتصادی بری‌گیگلو یکی از شاخص‌هایی است که در بررسی‌های خود اقتصاد جمهوری اسلامی ایران را نیز مورد مطالعه قرار داده و در قالب گزارشات کلی که ناظر به عمده کشورهای جهان به صورت جداگانه ارائه شده، وضعیت تاب‌آوری اقتصادی ایران را نیز مورد ارزیابی قرار داده است. علاوه بر گزارشات منتشر شده توسط بری‌گیگلو که

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

به بررسی اجمالی وضعیت تاب‌آوری اقتصادی ایران پرداخته است، مطالعات دیگری نیز طی سال‌های اخیر توسط اقتصاددانان ایرانی انجام شده است که به محاسبه این شاخص برای سال‌های مختلف پرداخته‌اند[۱].

جدول ۲.امتیازات مربوط به «شاخص تاب‌آوری بری‌گیگلو» برای ایران در سال های ۲۰۰۶، ۲۰۰۸ و ۲۰۱۴

سال	ثبات اقتصاد کلان	کارایی بازار خرد (انعطاف‌پذیری بازار)	توسعه اجتماعی	حکمرانی خوب (حکومت سیاسی و ...	اداره محیط زیست	شاخص تاب‌آوری	رتبه در جهان
۲۰۰۶	۰,۶۱۲	۰,۲۸۵	۰,۶۵۷	۰,۵۰۴	-	۰,۵۱۴	۵۷
۲۰۰۸	0.595	0	0.555	0.63	-	0.445	63
۲۰۱۴	0.519	0.281	0.685	0.152	0.349	0.383	۱۵۰

منبع: بری‌گیگلو؛ ۲۰۰۶، ۲۰۰۸ و ۲۰۱۴

در گزارشات منتشر شده بر مبنای شاخص تاب‌آوری اقتصادی بری‌گیگلو اقتصاد ایران به ترتیب در سال‌های ۲۰۰۶ و ۲۰۰۸ با امتیازهای ۰/۵۱۴ و ۰/۴۴۵ در رتبه های ۵۷ و ۶۳ قرار دارد. همچنین جمهوری اسلامی ایران در سال ۲۰۱۴ نیز امتیاز ۰/۳۸۳ را از مطالعه بری‌گیگلو کسب کرده است. آنچه گزارشات بری‌گیگلو بر مبنای شاخص مذکور از وضعیت تاب‌آوری اقتصادی جمهوری اسلامی ایران به نمایش می‌گذارند، روند کاهشی تاب‌آوری است که در جدول بالا جزئیات آن آمده است. بر اساس مجموع دو شاخص «تاب‌آوری» و «آسیب‌پذیری» نیز جمهوری اسلامی ایران در سال‌های ۲۰۰۶ و ۲۰۰۸ در زمره‌ی کشورهایی که در دسته »بدترین مورد» قرار دارند، به شمار می‌رود. همچنین بری‌گیگلو در گزارش ۲۰۱۴ خود ضمن دسته‌بندی کشورهای جهان ایران را در زمره کشورهای «پسر ولخرج» یعنی اقتصادهایی با آسیب‌پذیری کم و تاب‌آوری کم قرار داده است.

۱ ر.ک به: ابونوری، اسمعیل ، لاجوردی، حسن (۱۳۹۵)؛

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

۲. شاخص پیشنهادی شرکت بیمه FM Global

یکی دیگر از مجموعه‌هایی که به ارزیابی سطح تاب‌آوری در جوامع پرداخته است، موسسه آکسفورد متریکا به عنوان یکی از نهادهای خصوصی آمریکایی است که روی مطالعات استراتژیک در زمینه ریسک و عملکرد مالی متمرکز می‌باشد. این موسسه که بنا به ادعای خودش خدمات مشاوره‌ای بر پایه تحقیقات مبتنی بر شواهد در زمینه ریسک و عملکرد مالی ارائه می‌دهد، مأموریت اصلی خود را با تجزیه و تحلیل آماری و ساخت شاخص برای بانک‌ها و بیمه‌گرها دنبال می‌کند و خروجی‌های به دست آمده را به عنوان ابزارهای کمکی برای تصمیم‌گیری در اختیار مدیران دارایی مجموعه‌های مختلف قرار می‌دهد.

موسسه آکسفورد متریکا برای نخستین بار به سفارش یک شرکت تعاونی بیمه در آمریکا به نام FM Global به طراحی یک شاخص ترکیبی جدید پرداخت که این شاخص سطح تاب‌آوری را در کشورهای مختلف ارزیابی می‌کند تا بر مبنای اطلاعات بدست آمده شرکت FM Global بتواند تلقی دقیقی از ریسک دارایی‌های مختلفی که بناست در اقصی نقاط جهان بیمه کند در اختیار داشته باشد. این شاخص همانگونه که گفته شد توسط موسسه آکسفورد متریکا، به سفارش شرکت تعاونی بیمه FM Global طراحی شده و یکی دیگر از مؤسسات فعال در زمینه مشاوره بیمه به نام «پنت لند[1]» نیز به پشتیبانی از آن می‌پردازد. لازم به ذکر است با توجه به اینکه شرکت تعاونی بیمه FM Global اسپانسر و متولی اصلی در انتشار گزارشات سالانه با استفاده از این شاخص به حساب می‌آید در این تحقیق شاخص مذکور به نام این شرکت، نام گذاری شده است.

شاخص پیشنهادی FM Global از ۳ بُعد و ۹ نماگر تشکیل می‌شود و خروجی نهایی گزارشات منتشره با استفاده از آن به رتبه‌بندی کشورهای مختلف بر اساس امتیازاتی که در مجموع هر سه بُعد طراحی شده برای این شاخص بدست آورده‌اند، می‌پردازد. این امتیازات مطابق آنچه به عنوان نمونه در جدول ۷ در خصوص کشور نروژ منعکس شده بین ۰ (که نشان‌دهنده‌ی ضعیف‌ترین کشور است) و ۱۰۰ (که نشان‌دهنده‌ی تاب‌آورترین کشور است) محاسبه می‌شوند. همانگونه که در جدول زیر ملاحظه می‌گردد نروژ به لحاظ بُعد اقتصادی با کسب امتیاز ۹۷/۸ در رتبه دوم، به لحاظ بُعد کیفیت ریسک با کسب امتیاز ۷۷/۲ در رتبه نهم و به لحاظ بُعد زنجیره عرضه با کسب امتیاز ۸۴/۴ در رتبه سیزدهم قرار دارد. همچنین این کشور در مجموع با کسب امتیاز ۱۰۰ از این شاخص به عنوان تاب‌آورترین اقتصاد دنیا در رتبه اول جهان قرار دارد.

---

1 Pentland Analytics

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

جدول ۳. نمایی از نتایج بدست آمده از ارزیابی کشور نوروژ با استفاده از شاخص پیشنهادی شرکت بیمه FM Global

کشور	ترکیب		متغیرها					
			اقتصادی		کیفیت ریسک		زنجیره عرضه	
	رتبه	امتیاز	رتبه	امتیاز	رتبه	امتیاز	رتبه	امتیاز
نوروژ	۱	۱۰۰	۲	۹۷/۸	۹	۷۷/۲	۱۳	۸۴/۴

منبع: آکسفورد متریکا؛ ۲۰۱۵، ص ۱۱

۲،۱. ابعاد، مؤلفه‌ها و نماگرهای شاخص پیشنهادی شرکت بیمه FM Global

موسسه آکسفرد متریکا در گزارش خود به ارائه یک شاخص ترکیبی می‌پردازد که این شاخص تاب‌آوری یک جامعه را در سه بُعد «اقتصادی»، «کیفیت ریسک» و «زنجیره عرضه» مورد ارزیابی قرار می‌دهد و برای اندازه‌گیری هر یک از این ابعاد سه متغیر یا نماگر معرفی می‌نماید. این شاخص برای ارزیابی بُعد اقتصادی سه نماگر با عناوین «تولید ناخالص داخلی سرانه»، «ریسک سیاسی» و «شدت نفت» پیشنهاد می‌دهد؛ برای ارزیابی بُعد کیفیت سیاسی سه نماگر با عناوین «قرار گرفتن در معرض بلایای طبیعی»، «کیفیت مدیریت ریسک بلایای طبیعی» و «کیفیت مدیریت ریسک آتش‌سوزی» پیشنهاد می‌دهد و نهایتاً برای ارزیابی بُعد زنجیره عرضه هم از نماگرهایی با عناوین «کنترل فساد»، «زیر ساخت» و «کیفیت عرضه داخلی» استفاده می‌کند.

شاخص مذکور در ویرایش ۲۰۱۸ خود سه نماگر جدید به هریک از ابعاد پیشنهادی سه‌گانه خود اضافه نموده است که در ادامه هر یک از آنها را به ترتیب مورد اشاره قرار خواهیم داد. در بُعد اقتصادی نماگری با عنوان «نرخ شهری شدن»، به سه نماگر قبلی اضافه نموده که نحوه محاسبه آن را اینگونه توضیح می‌دهد: « متوسط نرخ سالانه تغییر در میزان زندگی جمعیت یک کشور در یک منطقه شهری است». در بُعد کیفیت ریسک هم نماگری با عنوان «ریسک ذاتی سایبر»، به سه نماگر قبلی اضافه نموده که نحوه محاسبه آن را اینگونه توضیح می‌دهد: «آسیب‌پذیری نسبت به یک حمله‌ی سایبری که به طور مساوی ترکیبی است از توانایی کشورها برای بازیابی، میزان نفوذ اینترنت (درصد افرادی که دسترسی به اینترنت دارند) و آزادی‌های مدنی (در اندازه‌گیری این متغیر از ترکیب مفاهیمی مثل اتحاد، آزادی بیان، مذهب، یک سیستم حقوقی مقتدر و بی طرف و... استفاده شده است)» و نهایتاً در بُعد زنجیره عرضه هم نماگری با عنوان «قابلیت مشاهده زنجیره عرضه»، به سه نماگر قبلی اضافه نموده که نحوه محاسبه آن را اینگونه توضیح می‌دهد: «توانایی برای پیگیری و ردیابی محموله در

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

سراسر زنجیره تامین یک کشور» (آکسفورد متریکا؛ ۲۰۱۸، ص ۱۱). جدول ۸ ابعاد سه‌گانه، نماگرهای در نظر گرفته شده برای هر یک از این ابعاد و منبع محاسبه‌ی آن را به نمایش می‌گذارد.

جدول ۴. ابعاد و نماگرهای «شاخص تاب‌آوری شرکت بیمه FM Global» در یک نگاه

ابعاد	نماگرها	تعریف نماگرها	منبع
اقتصادی	تولید ناخالص داخلی سرانه	تولید ناخالص داخلی به پول ملی با استفاد از نرخ ارز بازار (متوسط سالانه) به دلار آمریکا تبدیل شده و سپس بر کل جمعیت تقسیم می‌شود	صندوق بین المللی پول
	ریسک سیاسی	انعکاس تصورات از احتمال اینکه دولت توسط ابزارهای خشونت‌آمیز یا خلاف قانون اساسی از جمله خشونت و تروریسم با انگیزه سیاسی، بی‌ثبات یا برانداخته شود	بانک جهانی
	شدت نفت	آسیب‌پذیری نسبت به یک شوک نفتی (کمبود، اختلال، افزایش قیمت نفت): نسبت مصرف نفت به تولید ناخالص داخلی	اداره اطلاعات انرژی آمریکا
کیفیت ریسک	قرار گرفتن در معرض بلایای طبیعی	درصد مکان‌هایی از کشور که حداقل در معرض یک خطر طبیعی هستند (مانند زلزله، باد یا طوفان)	داده‌های بدست آمده توسط خود FM Global
	کیفیت مدیریت ریسک بلایای طبیعی	سطح ریسک مخاطرات طبیعی که با به‌سازی ریسک‌های ذاتی مخاطرات طبیعی در هر کشور به دست می‌آید	
	کیفیت مدیریت ریسک آتش‌سوزی	سطح ریسک آتش‌سوزی که به‌سازی ریسک‌های ذاتی آتش‌سوزی در هر کشور به دست می‌آید	
زنجیره عرضه	کنترل فساد	انعکاس‌های ادراکی از این موضوع که تا چه حد قدرت دولت برای منافع خصوصی از جمله هر دو شکل جزئی یا کلان فساد مورد استفاده قرار	بانک جهانی

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

		می‌گیرد همچنین دولت با نخبگی به دست می‌آید یا منابع شخصی	
	زیر ساخت	انعکاس‌های ادراکی از زیرساخت عمومی: حمل و نقل، تلفن و انرژی	مجمع جهانی اقتصاد
	کیفیت عرضه داخلی	انعکاس‌های ادراکی از کیفیت عرضه‌کنندگان محلی	

منبع: آکسفورد متریکا؛ ۲۰۱۴، ص ۸

۲،۲. تحلیل و بررسی وضعیت تاب‌آوری اقتصاد ایران بر مبنای شاخص پیشنهادی شرکت بیمه FM Global

شاخص تاب‌آوری طراحی شده توسط موسسه آکسفورد متریکا نیز یکی از شاخص‌هایی است که گرچه در گزارشات اولیه خود در سال‌های ۲۰۱۴ و ۲۰۱۵ به ارزیابی کشور ما نمی‌پرداخت اما در بررسی‌های بعدی خود اقتصاد جمهوری اسلامی ایران را نیز مورد مطالعه قرار داده و در قالب گزارشات کلی که ناظر به عمده کشورهای جهان به صورت جداگانه ارائه شده، وضعیت تاب‌آوری ایران را نیز مورد ارزیابی قرار داده است.

در گزارشات منتشر شده بر مبنای شاخص تاب‌آوری شرکت بیمه FM Global اقتصاد ایران به ترتیب در سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷ با امتیازهای ۳۳،۱ و ۱۸،۷ در رتبه های ۱۲۰ و ۱۱۸ قرار دارد. آنچه گزارشات منتشر شده بر مبنای شاخص مذکور از وضعیت تاب‌آوری جمهوری اسلامی ایران به نمایش می‌گذارند، گرچه ایران را جزء کشورهای ضعیف تعریف می‌کند ولی روند افزایشی تاب‌آوری در این دوسال گزارش شده است که در جدول ۱۱ جزئیات آن آمده است. نکته جالب اینکه این موسسه در مقدمه گزارش سال ۲۰۱۶ خود با نگاهی به اوضاع سیاسی و اقتصادی خاورمیانه در سال ۲۰۱۵ موضوعاتی نظیر جنگ داخلی در سوریه، سقوط چشمگیر قیمت نفت و تحریم‌های غربی علیه

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

ایران را به شدت در ارزیابی سطح تاب‌آوری اقتصادهایی مثل ایران مؤثر می‌داند ولی پیامد این وقایع به زعم طراحان آثار مخربی در تاب‌آوری این کشورها خواهد داشت (آکسفورد متریکا؛ ۲۰۱۶: ۵).

جدول ۵. وضعیت امتیازات ایران از منظر شاخص تاب‌آوری شرکت بیمه FM Global

	سال	امتیاز کل شاخص	اقتصاد		کیفیت ریسک		زنجیره تامین	
			رتبه	امتیاز	رتبه	امتیاز	رتبه	امتیاز
ایران	۲۰۱۶	۳۳,۱	129	۶,۸	24	۷۱,۶	97	۲۵,۶
	۲۰۱۷	18.7	113	14.1	117	10.7	101	28.5

منبع :آکسفورد متریکا؛ ۲۰۱۶؛ ص ۱۵ و ۲۰۱۷، ص ۱۶

روش تحقیق

تحقیق پیش‌رو از نوع توسعه‌ای و کیفی است. در بخش معرفی شاخص‌ها از روش تحقیق اسنادی بهره برده شده است و در بخش تحلیل و بررسی اجزاء تشکیل دهنده آنها از روش تحلیل انتقادی به عنوان یکی از نخستین گام‌ها برای توسعه‌ی مفاهیم و دانش موجود استفاده شده است.

طی سال‌های اخیر با توجه به سرعت تغییر ابزارهای اندازه‌گیری میزان توسعه یافتگی جوامع، روش‌های متعددی در زمینه طراحی شاخص‌های ترکیبی پیشنهاد شده است که علی‌رغم تفاوت‌های اندک، عمده مراحل اصلی بکار رفته در اکثر این روش‌ها یکسان هستند۱. در میان این روش‌ها یکی از معتبرترین و پر کاربردترین روش، الگوی پیشنهادی سازمان همکاری های اقتصادی و توسعه (OECD) برای طراحی شاخص‌های ترکیبی جدید است که در سال ۲۰۰۸ تدوین گردیده است. بر مبنای این الگو، جهت ایجاد شاخص‌های ترکیبی جدید باید سه مجموعه به طور مجزا و هماهنگ با یکدیگر فعالیت نمایند. این سه مجموعه که نمودار زیر نمایی از هم‌پوشانی اقدامات‌شان را به نمایش می‌گذارد، عبارتند از: گروه‌های جمع‌آوری داده‌ها، گروه روش‌شناسی و گروه نظریه‌پردازی (رجایی و همکاران؛ ۱۳۹۴).

۱ برای نمونه اونسل و همکارانش در سال ۲۰۰۸ با تالیف مقاله‌ای تحت عنوان «چشم اندازی جدید در باب رقابت پذیری ملت‌ها»، روش‌شناسی جدیدی با تکیه بر تکنیک‌های پیشرفته ارائه دادند که از سه بخش کلی (خوشه بندی با تکنیک SOM، تعیین روابط بین سنجه ها و وزن بندی ANN) تشکیل شده است. برای مطالعه بیشتر در این زمینه ر.ک به: طباطبائیان و همکاران؛ ۱۳۹۰.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

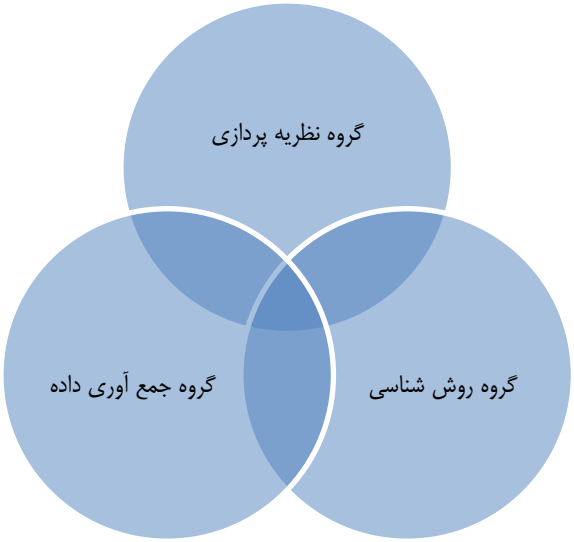

نمودار ۳،۱. نمایی از همکاری هماهنگ سه گروه در طراحی یک شاخص ترکیبی

عمده فعالیت در حوزه چارچوب نظری و تطابق با واقعیات بر عهده‌ی گروه نظریه پردازی است. گروه روش‌شناسی نیز بایستی با توجه به داده‌های در اختیار و دیدگاه‌های گروه نظریه‌پرداز اقدام به پیاده‌سازی روش‌های علمی برای وزن‌دهی و رتبه‌بندی کشورها نماید و در نهایت گروه جمع‌آوری داده‌ها مسئولیت گردآوری داده‌ها را به عهده دارد که امری زمان‌بر در چنین فعالیت‌هایی است (همان؛ ۱۳۹۴).

الگوی ارائه شده توسط OECD شامل ۱۰ مرحله اصلی و فرعی است که برخی از مراحل آن وابسته به اجرا و محاسبه شاخص هستند که تحقق آنها در قالب این پژوهش ممکن نیست، اما آنچه رسالت اصلی پژوهش حاضر است، طی نمودن گام نخست اصلی‌ترین مرحله‌ی طراحی شاخص‌های ترکیبی جدید یعنی «توسعه چارچوب مفهومی» می‌باشد.

۴- یافته‌های تحقیق

تحلیل انتقادی دو شاخص پیشنهاد شده توسط شبکه ایالات کوچک برای توسعه اقتصادی و شرکت بیمه FM Global

بعد از اینکه با معرفی اجمالی دو شاخص پیشنهاد شده توسط «شبکه ایالات کوچک برای توسعه اقتصادی» و «شرکت بیمه FM Global» اشراف لازم نسبت به اجزاء و نماگرهای تشکیل دهنده‌ی

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

آنها حاصل شد؛ نوبت به آن می‌رسد که ببینیم این شاخص‌ها تا چه اندازه‌ای می‌توانند نمای درستی از سطح مقاومت اقتصادی جوامع و به طور خاص اقتصاد ایران و به ویژه بر مبنای الگوی اقتصاد مقاومتی مطرح شده توسط رهبر معظم انقلاب ارائه نماید. برای همین منظور با بهره‌گیری از روش تحلیل انتقادی ابتدا لازم است معیارهایی برای نقد هر کدام از شاخص‌ها تعریف کنیم. ما در این تحقیق از سه معیار «خاستگاه»، «مؤلفه‌های ایدئولوژیک» و «جامعیت و شمول» بهره بُرده‌ایم که در ادامه هر یک از آنها را تبیین خواهیم نمود.

اولین معیاری که بایستی برای ارزیابی هر شاخص مورد توجه قرار بگیرد خاستگاه یا فلسفه طراحی آن می‌باشد. در این بخش برای ارزیابی سطح واقع‌نمایی هر شاخص، بررسی می‌کنیم که چه نسبتی بین هدف از طراحی آن با دغدغه یا مسئله‌ی اصلی ما در طرح مفهومی که می‌خواهیم سطح پیشرفت آن را بررسی کنیم وجود دارد؟ لذا در ادامه ابتدا تفاوت‌ها و شباهت‌های مسائل اصلی طراحان دو شاخص پیشنهاد شده توسط «شبکه ایالات کوچک برای توسعه اقتصادی» و «شرکت بیمه FM Global» را با مسئله‌ی اصلی جمهوری اسلامی ایران از پیگیری اقتصاد مقاومتی مورد بررسی قرار خواهیم داد.

دومین معیار میزان حضور مؤلفه‌های ایدئولوژیک در بین ابعاد و مؤلفه‌های تشکیل دهنده هر یک از این شاخص‌ها می‌باشد. توضیح بیشتر اینکه همانگونه که دیدیم گاهی برخی از شاخص‌ها، در متغیرهای تشکیل دهنده خود از مفاهیم صرفاً اقتصادی نظیر تولید ناخالص داخلی یا نرخ ارز یا نرخ سود بانکی یا نرخ بیکاری و... استفاده نموده‌اند که ارتباط آنها با مقاومت اقتصادی جوامع روشن است، اما گاهی از اوقات در تدوین برخی شاخص‌ها از مفاهیم ایدئولوژیک مثل حکمرانی خوب یا نظایر آن استفاده شده که نه تنها ارتباط مستقیم آنها با مقاومت اقتصادی در جوامع روشن نیست بلکه در برخی از مواقع به لحاظ نظری هم برخی از آنها با آرمان‌ها و خطوط قرمز جمهوری اسلامی ایران در تعارضند. بنابراین معیار و زاویه‌ی دوم در بررسی این شاخص‌ها مسئله «مؤلفه‌های ایدئولوژک» بکار رفته در طراحی آن خواهد بود.

علاوه بر دو معیار «خاستگاه» و «مؤلفه‌های ایدئولوژیک»، معیار سومی که در بررسی انتقادی این شاخص‌ها مورد توجه قرار خواهد گرفت مسئله «جامعیت و شمولِ» ابعاد، مؤلفه‌ها و نماگرهای بکار رفته در طراحی آنها خواهد بود. در این قسمت نیز علاوه بر اینکه هر یک از شاخص‌ها را به لحاظ پوشش ابعاد مختلف تاب‌آوری، آسیب‌پذیری و... با سایر تلاش‌های بین‌المللی صورت پذیرفته مقایسه خواهیم نمود و نقاط ضعف و قوت آنها را برخواهیم‌شمرد، میزان حضور مؤلفه‌هایی که رهبر معظم انقلاب به عنوان واضع مفهوم اقتصاد مقاومتی برای آن برشمرده‌اند (مردم بنیانی، دانش‌بنیانی، عدالت‌محوری و...) را در بین نماگرهای پیشنهادی هر شاخص مورد توجه قرار خواهیم داد. اکنون

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

پس ذکر این مقدمه نسبتاً طولانی به بیان ملاحظات سه‌گانه فوق‌الذکر ناظر به دو شاخص ورد نظر می‌پردازیم.

۴،۱. تحلیل انتقادی ابعاد و اجزاء تشکیل دهنده شاخص «پیشنهادی شبکه ایالات کوچک برای توسعه اقتصادی»

۱،۴،۱. از حیث خاستگاه

همانگونه که بیان شد ایده اصلی برای طراحی شاخص پیشنهادی بری‌گیگلو، دغدغه‌ی کمک به توسعه و پیشرفت گروهی از کشورها با چند ویژگی خاص - که خود طراحان نام آنها را «ایالات کوچک» می‌گذارند - می‌باشد. این کشورها عمدتاً یا به لحاظ موقعیت جغرافیایی خاصی که دارند (مثلاً در کنار آتش فشان قرار دارند یا ماهیت جزیره‌ای دارند و...) و یا به دلایلی نظیر سایز کوچک اقتصادشان دارای زمینه‌های ذاتی آسیب‌پذیری هستند. این درحالی است که مسئله اقتصاد مقاومتی در خصوص اقتصاد ایران مطرح شده است که اولاً به لحاظ موقعیت جغرافیایی یک کشور پهناور، چهار فصل و پایدار به حساب می‌آید و ثانیاً بر اساس آمارهای منتشر شده توسط بانک جهانی در سال ۲۰۱۷ با حدود ۵۰۰ میلیارد دلار تولید ناخالص داخلی در بین ۲۶ کشور اول جهان به لحاظ درآمد اقتصادی قرار دارد.

وقتی جوامع مورد مطالعه و همچنین انگیزه مطالعه به لحاظ ماهیت با هم متفاوت بودند، بدیهی است که نماگرهای بکار رفته در طراحی شاخص‌های ارزیابی آنها نیز باید با هم متمایز باشند. برای نمونه درحالی که موضوع محیط زیست (با همه اهمیتی که دارد) از جمله مسائل اولویت‌دار مطرح شده در الگوی اقتصاد مقاومتی نیست اما سهم قابل توجهی در بین نماگرهای تعریف شده برای شاخص پیشنهادی شبکه ایالات کوچک برای توسعه اقتصادی را به خود اختصاص می‌دهد. وقتی حدود ۲۰٪ از نماگرهای مطرح شده در یک شاخص آسیب‌پذیری و تاب‌آوری اقتصادی را متغیرهایی نظیر «آلودگی هوا»، «آلودگی آب» و «تنوع زیستی و زیستگاه» و نظایر آن تشکیل دادند - که هیچ وزنی در گفتمان اقتصاد مقاومتی ندارند - طبیعی است که نتایج بدست آمده به وسیله‌ی آن نمی‌تواند تصویر درستی از توفیقات اجرایی کشور ما در مقاوم شدن سطح اقتصادمان ارائه نماید.

۱،۴،۲. از حیث مؤلفه‌های ایدئولوژیک

فارغ از تمایزاتی که چارچوب نظری مبنا در طراحی شاخص پیشنهادی شبکه ایالات کوچک برای توسعه اقتصادی با منطق پشتیبان در نظریه اقتصاد مقاومتی دارد، در تدوین این شاخص از مؤلفه‌ای تحت عنوان «حکومت سیاسی و نهادی» استفاده شده است که از جمله مؤلفه‌های ایدئولوژیک به

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

حساب می‌آید. این مؤلفه که از مجموع نماگرهایی نظیر «صدا و پاسخگویی» و «ثبات سیاسی و عدم وجود خشونت» که از جمله نماگرهای مربوط به «شاخص حاکمیت جهانی (WGI)» هستند، محاسبه می‌شود. این نماگرها همانگونه که ملاحظه می‌گردد هیچ ارتباط مستقیمی با پدیده‌های اقتصادی ندارند و جهانبینی طراحان آن (که در بسیاری از وارد با جهانبینی اسلامی در تعارض است) مبنای اصلی در تعیین نحوه‌ی محاسبه‌ی آنها می‌باشد. حضور چنین نماگرهایی در بین اجراء تشکیل دهنده‌ی شاخصی که بناست تاب‌آوری اقتصادی را در جوامع اندازه‌گیری کند به شدت می‌تواند تصویری متفاوت از آنچه در واقعیت وجود دارد ارائه نماید.

۱،۴،۳. از حیث جامعیت و شمول

اینکه شاخص پیشنهادی بری‌گیگلو جزء معدود شاخص‌هایی است که به طور همزمان به هر دو مفهوم آسیب‌پذیری و تاب‌آوری اقتصادی توجه نموده است یک نقطه قوت برای این شاخص به حساب می‌آید اما با مرور مؤلفه‌های تشکیل دهنده شاخص مذکور می‌بینیم که از یک سو به موضوعاتی نظیر «نقش آفرینی مردم در اقتصاد»، «سطح عدالت در جامعه»، «سطح دانش بنیانی اقتصاد» و مؤلفه‌های نظیر آن که از جمله ویژگی‌های اقتصاد مقاومتی هستند بی توجه بوده است. از سوی دیگر به مؤلفه‌هایی نظیر اندازه دولت، آزادی تجارت بین‌الملل، حکمرانی خوب و برخی از متغیرهای محیط زیستی که در اقتصاد مقاومتی سهمی ندارند، وزن داده شده است. نهایتاً در جدول ۶ حضور یا عدم حضور هر یک از ریز موضوعات مطرح شده در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی را در چارچوب نظری و بین نماگرهای شاخص مذکور به نمایش می‌گذاریم.

جدول ۶. حضور یا عدم حضور ریز موضوعات مطرح شده در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در شاخص پیشنهادی شبکه ایالات کوچک برای توسعه اقتصادی

موضوع		حضور در شاخص پیشنهادی
بند اول	کارآفرینی و مشارکت عمومی در اقتصاد	×
بند دوم	دانش‌بنیانی اقتصاد	×
بند سوم	ارتقاء بهره‌وری	×
بند چهارم	هدفمندسازی یارانه‌ها	×
بند پنجم	سهم‌بری عادلانه عوامل تولید	×
بند ششم	تأمین کالاهای اساسی	×
بند هفتم	امنیت غذا و درمان	×

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

بند هشتم	مدیریت مصرف	×
بند نهم	اصلاح نظام مالی	×
بند دهم	صادرات	×
بند یازدهم	کارکردهای مناطق آزاد	×
بند دوازدهم	دیپلماسی اقتصادی	×
بند سیزدهم	مقابله با ضربه‌پذیری درآمد نفتی	×
بند چهاردهم	افزایش ذخایر نفت و گاز	×
بند پانزدهم	افزایش ارزش افزوده	×
بند شانزدهم	صرفه‌جویی در هزینه‌ها	×
بند هفدهم	اصلاح نظام درآمدی	×
بند هجدهم	قطع وابستگی بودجه به نفت	×
بند نوزدهم	شفاف‌سازی	فارغ از اینکه تا چه اندازه نماگر «کنترل فساد» می‌تواند تصویر درستی از آنچه در بند نوزدهم از سیاست‌های کلی مورد نظر است ارائه نماید، نفس حضور این نماگر در بین اجزاء شاخص پیشنهادی می‌تواند حاکی از نقش متغیر مذکور در تاب‌آوری اقتصادی باشد.
بند بیستم	جهاد اقتصادی	×
بند بیست و یکم	گفتمان‌سازی	×
بند بیست و دوم	دفاع اقتصادی	×
بند بیست و سوم	اصلاح نظام توزیع	×
بند بیست و چهارم	استاندارد	×

منبع: یافته‌های تحقیق

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

۴،۲. ملاحظات مربوط به شاخص پیشنهادی شرکت بیمه FM Global

۱،۴،۲. از حیث خاستگاه

همانگونه که در معرفی این شاخص نیز مفصلاً مطرح شد مسئله و دغدغه‌ی اصلی طراحان شاخص تاب‌آوری مورد استفاده در گزارشات شرکت بیمه FM Global، اندازه‌گیری سطح مخاطرات فعالیت‌های اقتصادی در کشورهای مختلف به منظور محاسبه‌ی میزان حق بیمه‌ای که باید از آنها دریافت کنند است؛ بر این مبنا اینکه ظرفیت‌های اقتصادی که مورد مطالعه قرار می‌گیرند تا چه میزان قدرت پیش‌برندگی در شرایط فشار و تحریم را دارا هستند که دغدغه‌ی اصلی جمهوری اسلامی ایران برای طراحی اقتصاد مقاومتی به حساب می‌آید اساساً و ماهیتاً برای طراحان شاخص مذکور هیچ اهمیتی ندارد و بر همین اساس است که یکی از تمرکزهای شاخص اشاره شده بر موضوعاتی نظیر قرار گرفتن در معرض بلایای طبیعی یا آتش‌سوزی و قدرت کشورها در مواجهه با این مخاطرات می‌باشد که در نظریه اقتصاد مقاوتی وزن قابل توجهی ندارند. از سوی دیگر موضوعاتی نظیر «ابعاد درآمدی و هزینه‌ای دولت»، «الگوی مصرف خانوار»، «اجرای عدالت در توزیع درآمدها»، «قدرت تهاجم اقتصاد» و... که به عنوان بسترهای رشد پویای اقتصاد، در نظریه‌ی اقتصاد مقاومتی مهم به حساب می‌آیند، از آنجا که برای یک شرکت بین‌المللی بیمه هیچ اهمیتی ندارند، در شاخص پیشنهادی جایگاهی برای آنها در نظر گرفته نشده است.

همانگونه که ملاحظه می‌شود وقتی موضوعاتی که مهم‌ترین عناصر تعیین‌کننده در گفتمان اقتصاد مقاومتی به حساب می‌آیند، سهمی در شاخصی که بنا دارد مبنای ارزیابی ما از مقاوم شدن اقتصاد ایران قرار بگیرد، ندارند و در نقطه مقابل موضوعاتی که اساساً جزء مسائل مطرح در اقتصاد ما نیستند بیشترین وزن را در این شاخص دارند؛ طبیعی است که تصویر ارائه شده به وسیله آن با واقعیت فاصله غیر قابل اغماضی خواهد داشت و نمی‌تواند از اعتبار لازم برخوردار باشد.

۲،۴،۲. از حیث مؤلفه‌های ایدئولوژیک

در شاخص پیشنهادی شرکت بیمه FM Global وجود نماگر «آزادی‌های مدنی» که در ویرایش‌های جدید شاخص مذکور برای ارزیابی سطح تاب‌آوری اقتصادی در جوامع محاسبه می‌شود و از ترکیب اندازه‌گیری مؤلفه‌هایی مثل آزادی بیان یا مذهب یا نظایر آن که ارتباط مستقیمی با موضوعات اقتصادی ندارند بدست می‌آید، از جمله مؤلفه‌های ایدئولوژیک به حساب می‌آید.

وقتی در ارزیابی کشورها از منظر سطح تاب‌آوری اقتصادی، موضوعاتی شبیه اینکه مثلاً فرقه‌های انحرافی شبیه بهایی‌ها یا صوفی‌ها یا امثال آنان بتوانند در آن کشور ظهور و بروز رسمی داشته باشند یا اگر افرادی خواستند در حمایت از همجنسگرایی تبلغات رسانه‌ای داشته باشند آزاد باشند وزن

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

داشت، یقیناً گزارشات حاصل از مطالعاتی که با استفاده از چنین شاخص‌هایی به دست آمده است نمی‌تواند منعکس کننده‌ی سطح مقاومت اقتصادی حقیقی کشورها از جمله کشور ما باشد. لذا وجود مؤلفه‌های ایدئولوژیک در شاخص پیشنهادی شرکت بیمه FM Global نیز از قدرت گزارش‌دهی و اعتبار آن کاسته و نتایج حاصله را فاقد اعتبار لازم برای اعتنا می‌نماید.

۳،۴،۲. از حیث جامعیت و شمول

نقطه قوت این شاخص توجه به موضوعاتی نظیر آسیب‌های اقتصاد از منظر «شدت نفت»، ضرورت پرداختن به «کنترل فساد» در بستر نظام اداری و اقتصادی و توجهاتی که به مسئله‌ی «کیفیت عرضه داخلی» داشته به حساب می‌آید؛ اما در عین حال این شاخص اولاً از لحاظ اقتصادی نسبت به بخش‌های مهمی مثل ابعاد مالی و پولی غفلت کرده است؛ ثانیاً از لحاظ توجه به مؤلفه‌های اساسی اقتصاد مقاومتی مثل ویژگی‌هایی چون مردم‌بنیانی، عدالت‌محوری، دانش‌بنیانیِ اقتصاد و همچنین درون‌زایی و برون‌گرایی و لوازم تحقق آنها بی توجه بوده است. در جدول ۱۲ حضور یا عدم حضور هر یک از ریز موضوعات مطرح شده در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی را در چارچوب نظری و بین نماگرهای شاخص مذکور به نمایش می‌گذاریم.

جدول ۷. حضور یا عدم حضور ریز موضوعات مطرح شده در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در شاخص پیشنهادی شرکت بیمه FM Global

موضوع		حضور در شاخص پیشنهادی
بند اول	کارآفرینی و مشارکت عمومی در اقتصاد	x
بند دوم	دانش‌بنیانی اقتصاد	x
بند سوم	ارتقاء بهره‌وری	x
بند چهارم	هدفمندسازی یارانه‌ها	x
بند پنجم	سهم‌بری عادلانه عوامل تولید	x
بند ششم	تأمین کالاهای اساسی	x
بند هفتم	امنیت غذا و درمان	x
بند هشتم	مدیریت مصرف	x
بند نهم	اصلاح نظام مالی	x
بند دهم	صادرات	x
بند یازدهم	کارکردهای مناطق آزاد	x

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

بند دوازدهم	دیپلماسی اقتصادی	×
بند سیزدهم	مقابله با ضربه‌پذیری درآمد نفتی	«شدت نفت» یا به عبارت دیگر آسیب‌پذیری نسبت به یک شوک نفتی (کمبود، اختلال، افزایش قیمت نفت) از جمله نماگرهای مرتبط با ضربه‌پذیری اقتصاد از درآمدهای نفتی است که در طراحی این شاخص مورد توجه قرار گرفته است.
بند چهاردهم	افزایش ذخایر نفت و گاز	×
بند پانزدهم	افزایش ارزش افزوده	×
بند شانزدهم	صرفه‌جویی در هزینه‌ها	×
بند هفدهم	اصلاح نظام درآمدی	✓
بند هجدهم	قطع وابستگی بودجه به نفت	×
بند نوزدهم	شفاف‌سازی	«کنترل فساد» هم از جمله نماگرهایی است که توجه به موضوع شفافیت را در شاخص مذکور مورد توجه قرار داده است.
بند بیستم	جهاد اقتصادی	×
بند بیست و یکم	گفتمان‌سازی	×
بند بیست و دوم	دفاع اقتصادی	×
بند بیست و سوم	اصلاح نظام توزیع	«کیفیت عرضه داخلی» یا به عبارت دیگر انعکاس‌های ادراکی از کیفیت عرضه‌کنندگان محلی از جمله نماگرهایی هست که می‌تواند قرابت‌های روایی با توجه

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

		نظام توزیع مطلوب در اقتصاد داشته باشد.
بند بیست و چهارم	استاندارد	x

منبع: یافته‌های تحقیق

۵. بحث و نتیجه گیری

مطابق آنچه گذشت با تحلیل و بررسی مدل مفهومی و اجزاء تشکیل دهنده‌ی دو شاخص پیشنهادی توسط شبکه ایالات کوچک برای توسعه اقتصادی و شرکت بیمه FM Global در می‌یابیم علی‌رغم اینکه این قبیل شاخص‌ها به عنوان تجربیات موجود می‌توانند دستاوردهایی برای طراحی شاخص‌های ترکیبی جدید و بومی برای ارزیابی مقاومت اقتصادی جوامع و به ویژه اقتصاد ایران در پی داشته باشند اما به جهت ضعف‌هایی که از منظر معیارهایی نظیر «خاستگاه نظری»، «مؤلفه‌های ایدئولوژیک به کار رفته در طراحی آنها» و «جامعیت و شمول نماگرهای تشکیل دهنده‌ی آنها» دارد نمی‌توانند تصویر دقیق و درستی از سطح مقاومت اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و یا به عبارت بهتر سطح پیشرفت نظریه‌ی اقتصاد مقاومتی در کشور ارائه نمایند.

بر این اساس از آنجا که صِرف تئوری‌پردازی و پیشبرد نظری اقتصاد مقاومتی نمی‌تواند تضمین کننده‌ی توفیقات اجرایی این الگو نیز باشد و با عنایت به اینکه مطابق آنچه گفته شد شاخص‌های موجود غیر بومی نیز از صلاحیت لازم برای ایفای نقش ارزیابی برخوردار نیستند؛ لازم است شاخص‌های ترکیبی جدیدی بر مبنای گزاره‌های تشکیل دهنده‌ی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی طراحی شود و بر مبنای آنها به مطالعه‌ی اقتصاد ایران بپردازیم. به نظر می‌رسد فقدان این شاخص‌ها و معیارهای مناسب برای ارزیابی میزان تحقق اجرایی اقتصاد مقاومتی طی سال‌های گذشته سبب شده است مطابق آنچه رهبر معظم انقلاب - به عنوان طراح اصلی این نظریه - مطرح فرمودند آن‌چنان‌که بایدوشاید کار پیش نرود[۱].

---

[۱] در مسائل اقتصادی کشور، ما این‌همه راجع به مسائل اقتصادی حرف میزنیم، همه هم تصدیق میکنند؛ اقتصاد مقاومتی را مطرح کردیم، همه هم از صدر تا ذیل تأیید میکنند، تصدیق میکنند، برایش جلسه و کمیته و کمیسیون و مانند اینها هم تشکیل میدهند، [امّا] آن-چنان-که بایدوشاید کار پیش نمیرود. خب اشکال کجا است؟ یک گره علمی وجود دارد؛ این گره علمی را چه کسی باید باز کند؟ شما که در دانشگاه هستید باید باز کنید (امام خامنه‌ای؛ ۱۳۹۶/۰۳/۳۱).

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]

منابع

۱. حسینی اعلائی سید رضا، نیلچی مسلم(۱۳۹۷). بررسی نقش بانکداری اسلامی در اقتصاد مقاومتی، *نشریه اقتصاد و بانکداری اسلامی*، ۷(۲۵): ۱۶۴-۱۴۵.

۲. خامنه‌ای، سید علی. (۱۳۹۶). *بیانات در دیدار جمعی از استادان، نخبگان و پژوهشگران دانشگاه‌ها در تاریخ ۱۳۹۶/۰۳/۳۱*. تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار آیت الله خامنه‌ای.

۳. رجایی، سید محمد کاظم. (۱۳۹۲). *درآمدی بر شاخص های اقتصادی الگوی اسلامی – ایرانی پیشرفت*. قم: انتشارات موسسه علمی پژوهشی امام خمینی (ره).

۴. غفاری فرد محمد، علمدار غلام عباس(۱۴۰۲). سنجش وضعیت محورهای اقتصاد مقاومتی در استان های مختلف ایران، *نشریه اقتصاد و بانکداری اسلامی*، ۱۲(۴۲): ۲۳۸-۲۱۱.

5. Briguglio, L., et al. (2006). *Conceptualizing and Measuring Economic Resilience*. Working paper, Economics Department, University of Malta.
6. Briguglio, L., et al. (2008). *Economic Vulnerability and Resilience: Concepts and Measurements*. United Nations University, Research Paper No. 2008/55.
7. Briguglio, L. (2014). *A Vulnerability and Resilience Framework for Small States*. Working paper, Economics Department, University of Malta.
8. Boorman, J., Fajgenbaum, J., Bhaskaran, M., Kohli, H., & Arnold, D. (2010). *The New Resilience of Emerging Market Countries: Weathering the Recent Crisis in the Global Economy* (Report). Asian Development Bank (ADB).
9. Knight, R. (2014). *Resilience Index Annual Report*. Oxford Metrica. http://www.oxfordmetrica.com/.
10. Knight, R. (2015). *Resilience Index Annual Report*. Oxford Metrica. http://www.oxfordmetrica.com/.
11. Hall, J. W. (2016). *Resilience Index Annual Report* (Report). FM Global & Oxford Metrica. http://www.oxfordmetrica.com/.
12. Hall, J. W. (2017). *Resilience Index Annual Report* (Report). FM Global. http://www.fmglobal.com/.
13. Pentland Analytics. (2018). *Resilience Index Methodology*. http://www.pentlandanalytics.com/.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-27]